

1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞINA KATILAN MISIR ORDUSU

*Süleyman Kızıltoprak**

Bu makalede, Osmanlı arşivi ve Mısır kaynaklarına dayanılarak ve özellikle Askeri Müze Müdürü Kaymakam Abdurrahman Zeki Bey tarafından yayınlanan Balkan cephesinde Osmanlı ordusu ile birlikte Ruslara karşı savaşan Mısır askeri komutanlarına ait telgraflar esas alınarak, Mısır askerleri gözüyle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndaki durum değerlendirilecektir.

Osmanlı Devleti 19. yy'da Avrupalı devletlerin paylaşma hırslarına muhatap olmuştur. Avrupalı büyük devletler çeşitli diplomatik manevralar uygulayarak siyasi ve stratejik çıkarları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yol açmışlardır. Her fırsatta Avrupa'daki Osmanlı vilayetlerini kışkırtarak bağımsız olmalarını sağlamak için Babıâli'ye karşı ayaklanmalarına destek olmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu dönemde en ciddi rakibi Rusya'dır.¹ Rusya 1853-56 Kırım Savaşı'nda büyük bir darbe yedikten sonra, 1856 Paris Antlaşması'nın kendini kısıtlayan hükümlerinden kurtulup Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirme uğraşı verdi. Nitekim 1871 yılının Mart ayında imzalanan Londra Antlaşması Rusya'ya Karadeniz'de donanma bulundurma serbestliği sağladı.

Öte yandan, 19. Yüzyılın başından itibaren Pan-Slavizmin de etkisiyle Balkanlardaki Osmanlı vilayetleri milliyetçilik ateşi ile kaynamaktaydı.² Osmanlı Devleti'nin buradaki isyanları bastırmasının, Avrupa diplomasisinin devreye girmesiyle, uzun vadede sükunetin sağlanmasına bir katkısı olmuyordu. Bir müddet sonra, elde ettikleri ile yetinmeyen etnik gruplar nihai hedefleri olan bağımsızlığa kavuşana kadar isyan halinde bulun-

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kızıltoprak, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü öğretim üyesi.

¹ Bu savaşın sebepleri hakkında bkz., Yuluğ Tekin Kurat, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri" *Bellekten*, c.XXVI, sayı 103, Ankara 1962, s.567 vd.

² Pan-Slavizm hakkında bkz., Akdes Nimet Kurat, "Pan-Slavizm" *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.I, sayı 2-4, Ankara 1953, s.267 vd.

yorlardı. Aslında Yunanistan örneğinde olduğu gibi bağımsız olduktan sonra da Osmanlı Devleti ile hesaplaşmalarını kapatmayıp topraklarını azami ölçüde genişletmek için çatışmaya devam ediyorlardı.

Bosna ve Hersek isyanını takip eden Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ isyanları Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaşın çıkacağını gösteriyordu. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin bir savaş hazırlığında bulunması şarttı. İsyân hareketlerine karşı mücadeleden yeni çıkmış ordu silah altına alınabilecek askeri kuvvetin büyük bir kısmını zaten orduya almıştı. Ancak Rusya'ya karşı daha büyük bir askeri kuvvet gerektiğinden Mısır ve Tunus ordularında görev yapan muntazam birliklerden güçleri nispetinde katkıda bulunmaları istendi. Bunun için Mısır hidivine ve Tunus valisine resmi yazılar yazıldı.

Bundan sonra Hidiv İsmail Paşa, dönemin Bahriye Nazırı ve aynı zamanda kendi oğlu olan Emir Hüseyin Kamil Paşa'ya talimat vererek savaşa katılacak Mısır ordusunu hazırlamasını istedi. Ferik Raşit Hüsnü Paşa bu ordunun komutanlığına, Liva İsmail Kamil Paşa da onun yardımcılığına tayin edildi. Bu ordu yaklaşık olarak 7000 askerden oluşuyordu.³ Bu kuvvet Osmanlı ordusu içinde iki sene içinde iki şiddetli savaşa katıldı. İlk önce Sırp isyanının bastırılmasına katılan ordu, daha sonra çıkan Osmanlı-Rus Savaşı'nda bulundu.

Türkler ve Mısırlılar başlarında bir Rus komutan olan Sırp karşılarında başarı kazandılar ve İstanbul ve Selanik'e geri döndüler (16 Aralık 1876). Ateşkesin ardından Sırp ile Osmanlı Devleti arasında barışın tamamlanması bekleniyordu. Ancak Ruslar, beklentilerinin aksine Sırp'ların yenilmesinden sonra, amaçlarını gerçekleştirememenin verdiği kızgınlıkla, Avrupa devletlerini Balkan vilayetlerinin durumunun değerlendirileceği bir konferans düzenlemeye davet ettiler. Avrupa ülkeleri bu talebi kabul ettiler. Bu konferans Avrupalı büyük ülkelerin temsilcileri ve iki Osmanlı temsilcisinin katılımıyla yapıldı. Ancak Rusya daha konferans devam ederken Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Anadolu sınırlarına asker yığmaya başladı. Buna karşılık Babıâli de muhtemel bir savaşa karşı hazırlık yapmak zorunda kaldı. Mısır ordusunun da içinde bulunduğu kuvvetlerini Varna'ya gönderme kararı aldı. Mısır kuvvetleri bu sırada savaşa hazır değildi. Hidiv İsmail Paşa, Sadrazam'ın isteği doğrultusunda Ferik Raşit Paşa'ya telgrafla emir vererek komutası altındaki kuvvetleri savaşa katılmak için Babıâli'nin tasarrufuna bırakmasını istedi. Bunun üzerine 2 Ocak 1877 tarihinde Mısır kuvvetleri Varna'ya ulaştı. Burada Ruslara karşı savaş düzeni almaya başladılar.

³ Abdurrahman el-Rafi'i, *Asr-u İsmail*, Kahire 1987, c.I, s.199.

Öte yandan, konferans sonuçlandı ve alınan kararlar Türkiye ve Rusya'ya iletildi. Sultan II. Abdülhamit kararları görüşmek üzere bir üst kurul oluşturdu. Bu kurul çoğunluk kararıyla konferans kararlarını reddetti. Avrupa devletleri iki ülke arasındaki uyuşmazlıkları gidermek amacıyla arabuluculuk girişimlerine başladılar. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nden tek taraflı olarak silah bırakmasını istediler. Babîâli bunu reddetti. Ancak savaşmak istemediğinden, bu teklifi Rusya'nın da silah bırakması şartıyla kabul edeceğini ilan etti. Ancak Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde Balkanlardaki Slavların haklarını koruma gerekçesiyle Romanya topraklarını aşarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Mısır askerleri hem Sırlara, hem de Ruslara karşı Osmanlı ordusu içinde yaklaşık iki yıl boyunca savaştı. Rus savaşı başladığında Mısır'dan takviye birlikler de geldi böylece Mısır ordusunun asker sayısı arttı. Mısır ordusu şu unsurlardan müteşekkil idi: Üç alay piyade, dört topçu bataryası (Binbaşı Hasan Himmet komutasında), 24 adet top, 11,686 asker ve subay. Abdurrahman el-Rafî'i Mısır askerlerinin sayısını 12,000 olarak verirken, Abdurrahman Zeki 11,686 olarak vermektedir.⁴ Türkçe eserlerde ise yaklaşık olarak 10,000 rakamı verilmektedir.

Mısır askerinin İstanbul için çok önemli olan bir savaşta Osmanlı ordusuna yardıma gelmesi bir çok açıdan dikkate değerdir. Bu, İstanbul'da maddi ve manevi bakımdan önemli etkiler doğurmuştur. Kırım Savaşı'nda da (1853-1856) Ruslara karşı Osmanlı Devleti'ne yardıma gelen Mısır ordusu, bu şekilde İstanbul'da büyük bir heyecan uyandırmıştı.

Hidiv gerek asker yardımıyla, gerekse doktor, sıhhiye memuru, eczacı gibi yetişmiş personel yardımıyla, insan kaynağı açısından önemli katkılarda bulundu. Bunların başında kendi oğlunu göndermesi ise ayrıca kayda değerdir. Bununla birlikte, zaman zaman erzak ve mühimmat yardımı da yaptı. Hidiv bu yardımları gerçekten büyük bir özveride bulunarak yapıyordu. Öyle ki, 1876 yılının Kasım ayında, Mısır maliyesi üzerinde İngiltere ve Fransa ortaklığı ile kurulan İkili Kontrol, Hidiv'i mali ve askeri açıdan çok güç durumda bırakmıştı. Bu kapsamda, Mısır ordusunun asker sayısı, 45 binden 18 bine indirildi ve maliye tamamen İngiltere ve Fransa'nın yönetimine bırakıldı.⁵

⁴ Abdurrahman el-Rafî'i, a.g.e., s.200: Mısır ordusunun 1877-78 Rus Harbi sırasında Osmanlı Devleti'ne gönderdiği yardımcı kuvvetler hakkında bkz; Abdurrahman Zeki "Ehem Berâkkiyat el-Necdât el-Askeriyye el-Mısriyye li-Muavenet el-Devlet el-Osmâniyye fi Esnâi el-Harb el-Türkiyye el-Rûsiyye (1877-1878)" *Mecelle el-Tarihiyye el-Mısriyye*, c.III, sayı 1, 1950, s.107.

⁵ William L. Langer, *European Alliances and Alignments 1871-1890*, New York, 1931, s.258.

Mısır Ordusunun Gelişi

Yukarıda da belirtildiği gibi, Mısır askerlerinin büyük bir kısmı daha önce, Sırp isyanını bastırmakla görevli orduya katılmak üzere gelmişti. Rusya ile savaş başladıktan sonra takviye kuvvetler Mısır'dan asker gelmesi devam etti. Hasan Paşa ve Mısır ordusunun İstanbul'a gelmeleri sırasında Bahr-ı Sefid Filo Kumandanı Hüseyin Bey refakat etti. Hasan Paşa Mısır isimli vapurla gelirken beraberinde iki harp gemisi ve yedi kıta askerinin bindiği toplam 10 adet gemi İskenderiye'den hareket etti. 14 Haziran 1877 tarihinde İstanbul'a doğru yol alan bu gemilere harp mühimmatı da yüklenmişti.⁶ Donanmanın bu nakliye işlemini yapması sırasında Bahriye askerlerine dağıtılmak üzere, Hidiv 5400 lira verdi.⁷ Ancak, bu paranın askerlere dağıtılması konusunda sorun çıktı. Sadaret, Hidiv'in bu iyi niyetli tavrına teşekkür ettikten sonra filo kumandanına yazdığı yazıda, Osmanlı askerlerinin padişahın başkasından hediye almak konusunda bir alışkanlığı olmadığını ve askeri kanunların da buna müsaade etmediğini gerekçe göstererek kesinlikle bu paranın alınmamasını ve askere dağıtılmamasını emretti. Eğer bu emre rağmen para alınırsa kumandanlığın divan-ı harbe sevk edilmesini gerektirecek bir suç işleyeceğini de beyan etti. Burada Babîali Mehmet Ali Paşa olayını hatırlayarak bu ailenin Osmanlı askerlerinin sempatisini kazanacak bir davranışına izin vermemesi durumu ortaya çıkmaktadır. Mısır askerleri beraberlerindeki mühimmatla birlikte İstanbul'a ulaşır ulaşmaz, burada beklemeden hemen Varna'ya hareket etmeleri emredildi.⁸ Hasan Paşa Mısırlı askerlerin Varna'daki karargaha ulaşması sırasında çok dikkatli davrandı. Askerleri getiren gemilerin, onlar karargaha varıncaya kadar Varna limanında beklemesini emretti. Karargaha ulaştıkları bilgisinden sonra gemilerin geri dönmesine izin verdi.⁹ Hasan Paşa Asr-ı Tevfik isimli zırhlı gemisiyle 22 Haziran sabahı Balçık limanına ulaştı.¹⁰ 25 Haziran'da da Mısri adındaki gemiyle yanında Osmanlı donanmasına ait başka bir savaş gemisi refakatinde Varna'ya yola çıktı.¹¹ 26 Haziran'da Hasan Paşa Varna'da görkemli bir askeri törenle karşılandı.¹²

⁶ İrade Mısır, 937, iç no. 2-1.

⁷ İrade Mısır, 937, iç no. 2.

⁸ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.114, Telgraf No. 43, 1 Haziran 1293/13 Haziran 1877.

⁹ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.114-115, Tel. No.21, 5 Haziran 1293/17 Haziran 1877.

¹⁰ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.115, Tel. No.3410, 10 Haziran 1293/22 Haziran 1877.

¹¹ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.115, Tel. No.100, 13 Haziran 1293/25 Haziran 1877.

¹² Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.115, Tel. No.146, 14 Haziran 1293/26 Haziran 1877.

Sadrazamın İstifası

Mısır askerlerinin cepheye sevk edilmesi konusunda Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, Padişah ve Meclis-i Vükela üyeleri ile ters düştü. Mısır mali sistemi 1876 yılında İkili Kontrol idaresi yüzünden büyük bir sıkıntı içindeydi. İsmail Paşa *Şura-yı Nüvvâb* denilen Mısır Meclisi Umûmîsi'ne Mısır kuvvetlerinin sevk masraflarının karşılanması konusunu havale etti. Ancak, buradan yeterli desteği alamadı. Babıali'ye yazdığı yazıda bu meclisin sevk masraflarına Mısır'ın mali durumunu öne sürerek karşı olduğunu ve kabul etmediğini bildirdi. Buna rağmen oğlu Hasan Paşa komutasında dört alay asker göndereceğini ifade etti. Yalnız soğuk hava koşullarına dayanıklı olmadıklarını gerekçe göstererek Mısır askerlerinin İstanbul'da görevlendirilmesini talep etti.

Bu bilgiden hareket eden Mehmet Rüştü Paşa, Meclis-i Mahsûs-ı Vükela'da, "*Hidiv asker göndermeği va'd ü ta'ahhüd etdi. Ammâ Mısırlıların ekâlîm-i bârideye tahammül edemeyeceklerinden bahisle hevâsı muhâfaza-i sıhhatlerine muvâfık mahallere gönderilmelerini teklîf ediyor. Hele asker İstanbul'a gelsin de iktizâsını düşünürüz*" demişti. Rüştü Paşa bu haberi o zaman Mısır Kapı Kethüdalığı'nda bulunan Abraham Paşa vasıtasıyla aldığını ve Hidiv'e uygun bir cevap yazdığını söylemişti.¹³ Bu ifadeden Mısır askerini İstanbul'da konuşlandıracağı anlamı çıkarılmıştır.

Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, Hidiv İsmail Paşa'ya bir nevi teminat vererek, çıkacak Osmanlı-Rus savaşına katılacak Mısır ordusunun Balkanlarda değil, İstanbul'da görevlendirileceğini ifade etti.¹⁴ Mısır ordusundaki askerlerin kış şartlarına alışık olmadıkları ve dağlık arazide eğitim tecrübeleri olmadığı için böyle bir talep makul bulunmuştu. Ancak ordu Mısır'dan İstanbul'a gönderildiği sırada Padişah, Sadrazamın tezkiresine rağmen Mısırlı askerlerin doğrudan Balkanlara gönderilmesi hususunda bir irade yayınladı.¹⁵ Bu durumda Sadrazam, Hidiv İsmail Paşa'ya karşı verdiği sözden dolayı güç durumda kaldı.

Padişahın Rüştü Paşa'nın tezkiresine cevabı ise gayet manidardı. Padişah geçmişte yaşanan Firari Ahmet Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyan hareketlerine değinerek, Mısır'dan gönderilen askerlerin doğrudan doğruya harp cephesine gönderilmesinin İstanbul'un güvenliği için önemli olduğunu belirtti. Padişahın bir diğer gerekçesi ise Mısırlı

¹³ YEE, 80/11- iç no. 4.

¹⁴ YEE, 80/11- iç no 2.

¹⁵ YEE, 80/11- iç no 2.

askerlerin Türkçe bilmedikleri için İstanbul'da görev yapmalarının zorluğu üzerine idi. Mısırlı askerler eğer İstanbul'da görevlendirilirlerse, burada sürekli Türklerle birlikte olacaklarından dil bakımından halkla aralarında bir sorun çıkması kaçınılmazdı. Dolayısıyla burada gereği gibi görev yapamazlardı.

Sadrazam için istifa bir çözüm olabilirdi.¹⁶ Padişahın iradesi 18 Aralık 1876 tarihinde kaleme alındı ve ilan edildi. Bundan bir gün sonra Sadrazam istifa arzının kabul edilmesi için müracaatta bulundu.¹⁷ Bundan sonra da, verdiği sözü tutamamaktan dolayı Hidiv'e karşı üzüntülerini ifade eden bir yazı kaleme aldı.¹⁸ Rüştü Paşa'nın yerine 19 Aralık'ta Mithat Paşa sadrazam olarak atandı.¹⁹

Mehmet Rüştü Paşa'nın Hidiv'e niçin böyle bir söz verdiği sorusu o zamanlarda ve daha sonraları bazı devlet adamlarınca gündeme getirildi. Muhtemelen II. Abdülhamit bu konuda bazı şüphelere sahipti. Mısır askerlerinin İstanbul'da konuşlanmasının söz konusu olması Padişahı tedirgin eden en önemli madde idi. Yeni bir Mehmet Ali Paşa sorunuyla karşılaşmaktan çekinen padişah bu askerlerin İstanbul'a uğramasına bile izin vermiyordu.

Rüştü Paşa bu tezkireyi alır almaz Hidiv İsmail Paşa'nın o zaman İstanbul'da memuru bulunan Talat Paşa vasıtasıyla durumu Mısır'a haber verdi. O sırada Başkitabet'te görev yapan Said Paşa da bu hadiseyi doğrulamaktadır.²⁰

¹⁶ YEE, 80/11- iç no 1.

¹⁷ YEE, 80/11- iç no 3 ve 6.

¹⁸ YEE, 80/11- iç no 4 ve 5.

¹⁹ Bu belgelere göre, yaygın olarak bilindiğinin aksine, II. Abdülhamit Rüştü Paşa'yı görevden almamış, bizzat Rüştü Paşa kendisi istifa etmiştir. Bu istifa padişahı da memnun etmiştir. Zira padişah Mısır askerinin İstanbul'da konuşlanmasını geçmişteki bazı olayları hatırlatarak reddetmesi yanında, sadrazamın Hidiv ile birlikte kendi tahtına yönelik bir tertip içinde olmasından da evhamlanmıştır.

²⁰ YEE, 82/48, Bu belgenin transkripsiyonu: "*Kâtib-i Husûsî-i Hazret-i Şehriyârî Reşîd Beyefendi vesâtatıyla bu bâbda olan ma'lûmât ve mülâhazât-ı kemterânemin arz u tahrîri hakkında şeref-sânih olan emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı Tâcdârî rehîn-ikân-ı âcizânem olmuştur. Cûlûs-ı hümayûn-ı şevket-makrûn-ı hazret-i Pâdişâhî'den sonra Rusya mes'elesi münâsebetiyle Hidiviyet-i Mısıriyye tarafından tesrîb olunan askerinin İstanbul'a uğratılupdâğ Varna'ya sevk olunduğu ve bu dahi Mısır askerinin pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de ikâmetlerinde bi-hakkın vârid olan mehâzîre mübtenî bulunduğ u vârid-i hâtir-ı abidânem olup bunun tafsilî bu mâddeye dâir ol vakit Bâbiâlî'den arz olunup nezd-i âlîde mahfûz olduğu hâtîme-i varakada muharrer tezkirede mûnderic olacağı derkârdır. Vâkı'a Mehmed Ali Paşa'nın ekmiş olduğu tohum-ı mefsedet ve hukûk-ı Hilâfet ve Saltanat-ı Seniyye aleyhine vukû'a*

Mısır Askerlerinin Cephedeki Durumu

2 Ocak 1877 tarihinde Mısır ordusu ve komutanı Ferik Raşit Hüsnü Paşa Varna'ya ulaştı. Bu ordu piyade ve topçu birliklerinden ve 1371 asker ve 81 subaydan oluşuyordu. Varna'daki hava koşullarına uygun elbise, fes ve ayakkabıları olmayan bu askerler için Mısırlı Liva Osman Necip Paşa, ilk olarak eksiklerin giderilmesi için uğraştı. 2 Ocak'ta Varna Komutanlığı'na yazdığı telgrafta, 2323 adet elbise ve gömlek (her birine ikişer adet olmak üzere), 2742 fes/şapka, 2742 ayakkabı ve ayrıca subaylar için, 81 adet ceket ve pantolon, 162 adet elbise ve gömlek, 81 adet ayakkabı, 86 adet yağmurluk talebinde bulundu.²¹

Mısırlı askerler, alınan bu tedbirlere rağmen soğuk hava koşullarına dayanmakta güçlük çekiyorlardı. Nitekim daha savaş başlamadan 15 Mart 1877 tarihinde soğuktan hastalanan askerler için doktor ve hastane ihtiyacı ortaya çıktı.²² Kışa dayanıklı olmayan Mısır askerlerinin kısmen daha sıcak yerlerde görevlendirilmesine dikkat edildi. Hasan Paşa, Cumakol'daki Mısır askerlerinin şiddetli kış şartlarına dayanamayarak sürekli hasta olduklarını gerekçe göstererek, buradaki askerlerin hava şartlarının daha uygun olduğu yere nakledilmesini merkez komutanlıktan talep etti.

Bu sırada 10 tabur Mısır askerinden iki tabur Varna'da, sekiz tabur da Cumakol'da görev yapıyordu. Kadıköyü'nde bulunan komutan Süleyman Paşa, Cumakol'daki Mısır askerlerinin dörder tabur halinde iki seferde Varna'daki askerlerle yer değiştirmelerinin uygun olacağını merkez komutanlığa bildirdi. 16 Ekim 1877 tarihinde Cumakol ordusunda görev yapan Mısır askerleri, Varna'daki Türk askerleri ile yer değiştirmeye başladı.²³ Böylece Varna'nın muhafazası tümüyle Mısır askerlerinin ve daha önce Cumakol Ordu-yı Hümayûnu Kumandanı olan Mısırlı Hasan Paşa'nın üzerine verildi.

Diğer taraftan Rusçuk'ta bulunan Mısır askerleri Kasım ve Aralık aylarında soğuk hava koşullarına iyice dayanamaz olmuşlardı. Bu duruma dikkat çeken Mısırlı Hasan Paşa Rusçuk'taki Mısırlı taburların silah ve

getirilen âsâr-ı mel'anet vekâyi'-i mâziyye ile [İç no: b] sâbit olmağla Mısır askerinin pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'nin emn ü âsâyişini muhâfaza vazîfesine teşrîk olunmamasında eskâr-ı dakâyık-âsar-ı cenâb-ı zıllullâhînin muvâfık-ı kâ'ide-i hikmet ve ihtiyât bulunduğu müstağnî-i kayd-ı tezkârdır. [İç no: c]

Fî 5 Cumâdelâhire sene 1305 / Fî 5 Şubat sene 1303/ 18 Şubat 1888

Bende Said

²¹ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.110, Telgraf No. 2157, 2 Ocak 1877.

²² Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.111, Rakamsız telgraf, 15 Mart 1877.

²³ İrade Mısır, 941.

mühimmatlarıyla birlikte en kısa zamanda Varna'ya sevk edilmesini merkez komutanlıktan istedi. Bu isteği yerinde bulan merkez, Varna'daki Hasköy, İzmir ve Eskişehir taburları ile söz konusu Mısırlı taburların yer değiştirmesini uygun buldu. 20 Aralık 1877 tarihinde bu yer değiştirme işlemi başladı.²⁴

Ruşçuk'taki Mısırlı askerlerin soğuk havadan dolayı sürekli hastalanması, doktorları da çaresiz bırakıyordu. İlaçlı tedaviden bir sonuç alamayan doktorlar hastaların hava değişimi için daha uygun yerlere nakledilmesini rapor ediyordu. Merkez komutanlıktan gelen Doktor Hulusi Efendi Rusçuk'taki asker hastanesini teftiş ettikten sonra doktorlarla bir toplantı yaparak bu durumdaki hastaların başka yere nakledilmesini istedi.²⁵

Hidiv İsmail Paşa Rusçuk'taki Mısırlı askerlerin sağlık durumlarıyla yakından ilgilenmeye devam etti. İstanbul'daki temsilcisi Talat Paşa bu konudaki bilgileri zaman zaman Hidiv'e ulaştırıyordu.²⁶ Pazarcık'taki iki Mısır bataryasında doktor yoktu. Aslında hiçbir yerde yeterli doktor yoktu. Acil olarak bu iki bataryaya eczanesiyle beraber doktor istenildi.²⁷

Hidiv İsmail Paşa, savaşın ilk başladığı sıralarda Osmanlı ordusunun başarılarından ve orada bulunan Mısır askerlerinin gösterdiği başarıdan memnun oldu. 5 Ağustos 1877 tarihinde İstanbul'a bir telgraf çekerek savaşta yaralananların tedavisi için gerekli olan doktor, sıhhiye memuru ve eczacı gibi görevlilerle alet, edavat ve ilaç ihtiyacı olup olmadığını sorarak, bu konuda yardıma hazır olduğunu belirtti.²⁸ Hidiv İsmail Paşa'nın İstanbul'daki temsilcisi bu telgraf üzerine hemen bilgilendirilerek, padişahın da bu yardım teklifinden çok memnun olduğu ve Mısır'dan gönderilecek doktor, cerrah ve eczacılarla tıbbi malzemenin hemen gönderilmesi istendi.

Varna Rusçuk, Pazarcık ve Balçık'ta cephede bulunan Mısır askerleri, soğuk hava koşullarına ve diğer imkansızlıklara rağmen, cesaretle savaşıyorlardı. Mısır ordusunda Çerkez-Türk askerler de bulunuyordu²⁹. Mısırlı

²⁴ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.152, Telgraf no. 23,19 Aralık 1877.

²⁵ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.113, Telgraf No. 7024, 11 Mayıs 1293/23 Mayıs 1877.

²⁶ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.127, Telgraf no. 255, 19 Ağustos 1877.

²⁷ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.150, Tel no. 3, 5 Aralık 1877 ve Tel no. 8, 11 Aralık 1877.

²⁸ İrade Mısır, 939. Bkz ek.

²⁹ Mısır ordusu, Mehmet Ali Paşa'nın 1811 yılında Memluk beylerini ortadan kaldırmasına kadar Kafkaslardan ve Orta Asya'dan gelen Türklerin sayısal bakımdan hemen hemen ordunun tamamını oluşturduğu bir yapıdaydı. Mehmet Ali Paşa Memluk beylerini ortadan kaldırarak yeni bir ordu kurdu. Ancak bu yeni orduda da Türkler, ana unsur olarak yer almıştı. Mehmet Ali Paşa zamanında, Türklerin yanı sıra,

askerler arasında Kıpti olduğunu tahmin ettiğimiz bir subay da vardı. Bir firar olayı dolayısıyla aranan Miralay Abdulmesih Yusuf'un Kıpti olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü Mısır'daki Hıristiyan Kıptiler genellikle Abdulmesih Yusuf ismini kullanmaktadırlar.³⁰

Zekeriya Paşa'nın Cephedeki Başarıları

Balkan cephesinde savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhinde devam ettiğinden, Mısırlı askerler de genel olarak bu başarısızlıklarda pay sahibi idiler. Ancak bu askerlere komuta eden Mısırlı subaylardan Yusuf Şehdi Paşa ve Zekeriya Paşa bir takım sınırlı başarılarla pay sahibi oldular. Özellikle Zekeriya Paşa savaşın sona ermesine kadar kendisine verilen emirleri başarıyla uygulamaya çalıştı.

Osmanlı askeri yetkilileri Server ve Namık paşalar 22 Ocak 1878 tarihinde Edirne'de Ruslara mütareke teklif ettiler. Bu konudaki resmi görüşmeler sırasında Rus birlikleri çeşitli yerlerde savaşa devam ediyorlardı. Hatta Mısırlı Mirliva Zekeriya Paşa bu sıradaki çarpışmalarda 26 Ocak 1878 tarihinde ağır yaralandı³¹ ve daha sonra kurtarılamayarak şehit oldu. Pazarcık'ta savaş kaybedildikten sonra buradaki askerler Varna'ya çekilme kararı alındı. Hasta ve yaralıları bile nakletmek için araba ihtiyacı vardı. Ayrıca atların beslenmesi için 5000 okka arpa Varna'dan talep edildi. Ancak çarpışmalar sırasında çok sayıda at telef olduğu için arabaları çekecek at sayısı çok azdı. Süvariler bile yaya olarak hareket etmek zorunda kaldılar.³²

Çerkez ve Arnavutlar da sayısal bakımdan, yerlilerden daha fazlaydılar. Bu dönemde Mısırlı askerler hem sayı, hem de rütbe bakımından önemsiz bir bölümü oluşturuyordu. Mısır valisi Said Paşa zamanından itibaren orduda yerlilerin sayısında gözle görülür bir artış oldu. Bu dönemde, çok sayıda Mısırlı orduya alındı. Ayrıca, yüksek rütbelere Mısırlıların tayin edilmesi politikasına ağırlık verildi. Hidiv İsmail Paşa, ordunun asker sayısını Osmanlı Padişahı ile anlaşarak 18 binden 45 bine çıkarmayı başardı. İsmail Paşa, Çerkez-Türk unsurlara ordu içinde ağırlık veriyordu. Fakat asker sayısının birden iki buçuk kat artması doğal olarak ordudaki Mısırlıların sayısını ve oranını yükseltti. Böylece, denge Mısırlılar lehine döndü ve Çerkez-Türk egemenliği önemli bir darbe yedi. Ordudaki bu sayısal ve oransal dengenin değişmesine rağmen yüksek rütbelerde yine Çerkez-Türk subaylar bulunmaktaydı. Çerkez-Türk subaylar bu üstünlükten kaynaklanan güçlerini açık bir şekilde kullanmaktaydılar. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Sir Valentine Chirol, *The Egyptian Problem*, London 1920, s.37; Arthur E. P. Brome Weigall, *A History Of Events in Egypt from 1798 to 1914*, Edinburgh-London 1915, s.123; Ahmad el-Mısri Urabî, *Keşf el-Settâr an Sırr el-Esrâr*, Kahire, Tarihsiz, s.151.

³⁰ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.157-158, Tel no. 58, 12 Ocak 1878

³¹ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.178, Rakamsız Telgraf, 26 Ocak 1878.

³² Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.181, Rakamsız Telgraf, 28 Ocak 1878.

Başarısızlığı Doğuran Sebepler

31 Ocak 1878 tarihinde Rus ve Türk delegeler mütareke şartlarını imzalayarak savaşa son verecek ilk adımı attılar. Bundan sonra, Osmanlı tarafında bu savaşın kaybedilmesinin sebepleri üzerinde sürekli duruldu. Mısırlı askerlerin şahit oldukları olaylarla diğer kaynaklardaki sebepler çok fazla farklılık göstermemektedir.³³ Başarısızlığı doğuran sebepler arasında emir-komuta zincirindeki zaafılar en başta gelmektedir. Komuta kademesindeki fikir ayrılıkları en alt düzeye kadar yansımakta ve cephe-deki Osmanlı ordusunun savaş kabiliyetine içten bir darbe vurmaktaydı. Varna'daki komutanlar arasında bazen tartışmalar ve fikir ayrılıkları çıkıyordu. Bu durum 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda öntü alınamayan bir zaaf idi. Komutanlar arasındaki uyuşmazlık istihkamların ve teçhizatların hazırlanmasını geciktirerek ordunun savaşma kabiliyetine darbe vuruyordu. Bunu önlemek için Şumnu'daki merkez, komutanları zaman zaman uyarmak zorunda kalıyordu.³⁴

Savaşta sıkça ortaya çıkan sorunlardan biri de yeterli miktarda rütbeli komutanın bulunmayışı idi. Osmanlı kuvvetleri hem asker sayısı bakımından Ruslara oranla daha azdı, hem de bu askerlerin başında bulunacak subayların sayısı noksandı. Bazen iki taburun idaresi bir miralaya verilmek zorundaydı. Bu da emir-komuta noktasında tarifsiz sıkıntılara yol açıyordu.³⁵ Osmanlı ordusundaki 300,000 civarındaki askerın yarıya yakını eğitim almamıştı. Bu askerler için cephe-de eğitim verilmek zorunda kalındı. Savaş sırasında askerlerin eğitimi devam ediyordu. Merkez komutanlık askerlerin hedefleri vurmada isabet kaydetmeleri için ateş eğitimi verilmesi yanında yarışmalar da düzenlemeye çalışıyordu. Bu da

³³ Osmanlı ordu yönetiminin başarısızlıklarının değerlendirilmesi hakkında bkz, Hikmet Süer, *1877-78 Osmanlı Rus Harbi*, Ankara, 1993, s.526-530. Ayrıca, Halil Sedes, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1875-1876 Bosna Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, İstanbul, 1946, s.149-154.

³⁴ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.135-136.

Telgraf No. 281

14 Mayıs 1293/26 Mayıs 1877

Şumnu Genel Komutanlığı'ndan Varna Komutanlığı'na,

Bize gelen haberlere göre bazı askeri liderlerin aralarında fikir ayrılığı vardır. Bu da istihkamların ve teçhizatların hazırlanmasını geciktirmektedir. Bunlar tabii veya yanlış, yani haklı veya haksız olabilir. Ancak hepimize düşen görev birlik ve ittifak içinde olmamızdır. Orada olan her hadise hayır ve şerriyle mutlaka sizi etkiler. Ordumuzun komutanları uyumlu ve birlik içinde çalışmalarını için sürekli uyarılmaktadır. Aralarındaki ihtilaflı sorunları suhuletle çözmeleri ve sizlerin emirlerini harfiyen yerine getirmeleri gereklidir.

³⁵ Abdurrahman Zeki, a.g.e., s.146. Telgraf no. 21731 Ağustos 1877.

savaşa katılan bazı askerlerin tecrübesiz olduğunu ve yeterli eğitimden geçmeden cepheye gönderildiklerini göstermektedir.³⁶

Osmanlı ordusu malzeme, mühimmat, araç gereç takviyesi gibi konularda büyük sıkıntı içindeydi. Yaralıların, hastaların taşınması ve askerlerin bir noktadan diğer bir noktaya sevk edilmesi için çok lazım olan arabalar zamanında temin edilemiyordu. Bu tür sıkıntılar askerlerin hem morallerini bozuyordu, hem de bölükler ve komutanlar arasında uyumsuzluk ve geçimsizliğe yol açıyordu. Çok lazım, acilen gönderilmesi gerekli diye belirtilen malzemeler dahi çok geç geliyordu. Örneğin 1 Eylül'de Pazarcık Komutanlığı Varna'ya çektiği telgrafta Mısır birliğinin acil olarak iki topa ihtiyacı olduğunu bildirmişti.³⁷ Bu ihtiyacın karşılanması ancak bir ay sonra mümkün oldu.³⁸ Postada gecikmeler nedeniyle iletişim tam olarak sağlanamıyordu. Bu durum savaşı yeni başladığı sıralarda bile oluyordu.³⁹ Savaş başlayıp Ruslar ilerledikten sonra, yol güvenliğinin kaybolmasıyla iletişim sağlamak iyice güçleşmişti.

Cephe gerisindeki ahalinin kontrol edilememesi ve göç etmek zorunda kalan Türklerin iskan vb. problemlerine çözüm bulunamaması da hem halkın, hem de askerinin moralini bozuyordu.⁴⁰ Çerkez ve Tatar gönüllü

³⁶ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s. 138.

Telgraf no 292, 27 Ağustos 1877

Varna İdare Meclisi Başkanlığı'na

Mısır Muavene askerlerinin çabaları ve cesaretlerini beyan eden tele. Cevap

Bu telden son derece memnun oldum. İstihkamat işleri bittiğinden dolayı taburun üst düzey komutanlarına ve tüm asker kardeşlerime selamımı gönderiyorum. Ki onlar; vatanları ve milletleri uğruna canlarını seve seve vermeye hazır durumdadılar. Size tavsiyem onlara verilen silahları iyi kullanmalarını öğretin. Atıcılık iyi öğretilsin. Taburlarda ve bölüklerde gerekli eğitimler verilsin. Savaş manevraları öğretilsin. Ki onlar bu eğitimden sonra tam bir asker gibi olsunlar. Hedefe ateş eğitimi yapılsın. Her birine atış yapmalarını için 5'er şarjör verilsin. Aralarında yarışmalar düzenlensin ve iyi atıcılar tespit edilsin.

³⁷ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.148, Telgraf no. 296, 1 Eylül 1877.

³⁸ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.148, Telgraf no. 440, 29 Eylül 1877.

³⁹ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.112, Telgraf No. 559, 12 Nisan 1293/24 Nisan 1887.

⁴⁰ Savaştaki düzensizlikleri ve Osmanlı tarafının zaafalarını iyi açıklayan bir telgraf örneği aşağıda verilmiştir. Bkz., Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.118-119,

Telgraf No. 174, 11 Temmuz 1293/ 23 Temmuz 1877

Harbiye Nezareti'ne

Eksalanslarını bilgilendirmekten şeref duyarım ki, Pazarcık mevkisine ulaştığımda, devriye ve keşif güçlerini olağan görevlerine çıkardım. Nizamiye ve Muavene askerlerinden bir bölük tertip edip Balçık nahiyesine gönderdim. Telgrafınızda varid olan emirlerinize binaen Rumi ayın 9. Günü Kavarna'ya bir bölük Nizamiye askeri

birliklerinin düzensiz hareketleri ve mahalli idare yöneticilerin beceriksiz yönetimleri bu telgraflarda gündeme getirilmiştir.⁴¹ Hıristiyan ahalinin muhacirlere saldırımları bu sorunları daha da artırmaktaydı. Bu bakımdan muhacirlerin iskan ve ihtiyaçlarına bakacak gerekli memurların gönderilmesi konusunda merkez komutanlığa raporlar gidiyordu.⁴²

Köylerde bulunan Hıristiyanlar, mallarını ve hayvanlarını muhafaza etmeleri için Müslüman komşularına emanet ediyorlar, ancak daha sonra da Müslümanların mallarını ve hayvanlarını gasp ettikleri yalanını yayıyorlardı. Amaçları bölgede fesat çıkarmak ve böylece hükümeti meşgul etmektir.⁴³ Bulgarların ahaliye saldırımlarını önlemek ve fesat çıkarmala-

gönderdim. Aynı zamanda zikredilen gün saat 5'te isyan bölgesindeki ahvali kontrol etmek için ve hakikati öğrenmek için Muavine askerleri komutanı Hidayet Paşa muvafakatinde yeteri kadar süvari birliğini bölgeye intikal ettirdim. Bölgede tahkikat yapıldıktan sonra, Çerkez ve Tatarların Hıristiyanları muhasara altına aldıkları hakkındaki haberlerin asılsız olduğu anlaşıldı. Bütün bu olanlar Hükümetin göç etmeleri hususunda emirnamesinin sadır olmasından sonra, ahali dehşete kapılıp birbirlerine saldırıp yağma yapmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda da isyan çıkmıştır. Bizce bu durum Hükümet'in usul ve nizama uygun icraatları uygulamada yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Pazarlık mevkiine bu kadar askeri birliğin gönderilmesinden maksat ahaliyi düşmanlara karşı korumak ve güvenliklerini sağlamaktır. Bununla beraber Varna'dan gelişimiz esnasında beldelerden gelen göçmenlerin yol kenarlarında konakladıklarını, çoluk-çocuk ve eşyalarıyla birlikte ellerine geçirdikleri arabalarla yollara koyulduklarına şahit olduk. Derbent yakınlarında konakladığımız günün sabahında, tesadüf ettiğimiz şu anda Varna'da bulunan mutasarrıf Fahri Bey'e şu tavsiyelerde bulunduk: Mültecilerin uygun yerlere yerleştirilmeleri, aralarında durumları iyi olanların evlerine gönderilip ürünlerinin ziyan olmaması için hasatlarını yapmaları ve ürünlerini toplamalarının sağlanması. Ayrıca Varna mutasarrıfına telgraf gönderip adı geçen Beyefendi ile irtibat kurup durumu değerlendirmesini rica ettik. Ancak şu ana kadar herhangi bir gelişme olmamıştır. Bizlere de cevap verilmemiştir. Saygıdeğer Efendimizin dikkatinden kaçmamıştır ki, Hükümetin gerekli icraatları yerine getirmekte aciz kalması ve bazı kendini bilmez kişilerin dedikodularına inanıp askerlerimizin sağa sola gönderilmesi Birliğimizi zayıflatmaktadır. Özellikle arazinin geniş olması süvari ihtiyacımızı artırmaktadır. Toplu olması gereken kuvvetlerimizin bu şekilde dağıtılması sizlerin de razı gelmesi gereken bir durumdur. Sizlere 11 Temmuz 1293 tarihinde gönderdiğimiz şifreli mesajda da belirttiğimiz gibi, burada güvenlik durumu belirsizdir. Hükümetin en kısa zamanda Sancak ve Varna ahalisinin güvenliğini sağlayacak tedbirleri alması ve göçmenlerin sorunlarını çözebilecek memurları tayin etmesi gerekiyor.

⁴¹ Ali İhsan Gencer-Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877)" *Belgeler*, c.XV, sayı 19, 1993, s.210, ve Vesika no. 41, 45.

⁴² Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.116, Telgraf No. 179, 10 Temmuz 1293/22 Temmuz 1877.

⁴³ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.119-120, Tarihsiz ve rakamsız telgraf.

rını engellemek için görevlendirilen askerler arasında Mısırlı askerler de vardı. Bir defasında Mısır askerleri komutanlarından Yüzbaşı Muhammed Rahmi Efendi komutasındaki kuvvetler ile tayin edilen mahalli tarayıp bölgenin güvenliğini sağlaması için gerekli tedbirleri almakla görevlendirildi.⁴⁴

Rusların istihbaratı çok kuvvetli idi. Bunun sebebi de Bulgarlar vasıtasıyla kolayca bilgi toplamalarıydı.⁴⁵ Zaman zaman Bulgar casuslar yakalanıyordu. Rusların kendilerine yardım etmeyen Hıristiyan ve Müslüman ahaliye kötü davranması cepheden verilen haberler arasındaydı. Yakaladıkları Osmanlı askerlerini önce öldürüp sonra da yüz derilerini yüzerek köylüler arasında korku yayıyorlardı.⁴⁶

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 1774'ten sonra tanık olduğu en ciddi mağlubiyet 93 Harbi diye de bilinen 1877-8 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Bu savaş sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla, 212.450 kilometrekarelik toprak ile burada yaşayan 5,5 milyon nüfusunu kaybetmiştir.

Hidiv İsmail Paşa, Mısır mali sıkıntı içindeyken ve yabancı devletlerin alacaklarını tahsil için Mısır hükümeti üzerinde bir baskı kurdukları zamanda Osmanlı Devleti'nin talebine uygun olarak, asker, mühimmat, erzak tıbbi personel yardımında bulunması dikkate değer bir olaydır. Mısır askerlerinin cephedeki durumu ise düşmanla savaşmak yanında soğuk hava koşulları ile de mücadele etmelerini zorunlu kılmıştır. Sonuç olarak, bu savaşın neticesinde değişen dünya güç dengesi Osmanlı Devleti'nin parçalanışına zemin hazırlamakla birlikte, Mısır'ın da İngiltere tarafından işgaline yol açmıştır. Bu bakımdan Mısır, Osmanlı Devleti'nin yardım talebine olumlu cevap vererek aslında kendi topraklarının işgalinin önüne geçmek için bir çaba harcadı yorumu yapılabilir.

⁴⁴ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.120, Telgraf No. 188, 26 Temmuz 1877.

⁴⁵ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.128, Tel No. 5021, 20 Ağustos 1877.

⁴⁶ Abdurrahman Zeki, *a.g.e.*, s.145-146, Telgraf no 319, 30 Ağustos 1877.